

Lucia ADASCALIȚA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1010-3380>

Grafica satirică în creația plasticianului Ilia Bogdesco

DOI: <https://doi.org/10.52603/arta.2025.33-1.11>

Rezumat

Grafica satirică în creația plasticianului Ilia Bogdesco

Un loc distinct printre artiștii graficii satirice din Republica Moldova îi aparține plasticianului Ilia Bogdesco (1923-2010). Artistul înscrie o filă importantă în istoria artei plastice naționale inclusiv datorită realizării multiplelor foi umoristico-satirice care au fost prezentate publicului larg atât pe paginile revistei de satiră și umor *Chipăruș* cât și în cadrul expozițiilor de artă. Cu o predilecție specială față de grafica de carte și caligrafie Ilia Bogdesco totuși a creat de-a lungul anilor și foi satirice care se înscriu în categoriile distinctive ale graficii satirice numite caricatură socială sau casnică și caricatură de tip glumă. Prin intermediul lucrărilor sale plasticianul a contribuit la satirizarea și biciuirea deprinderilor nedemne ale ființei umane. Acestea sunt prezentate artistic prin compoziții laconice, în care ritmul, forma, exagerarea figurativului și a detaliilor sunt exersate prin utilizarea conturului grotesc, a simbolurilor și a alegoriei plastice care au favorizat promovarea unor mesaje cu rol educativ. Experimentând cu un spectru larg de mijloace plastice Ilia Bogdesco reprezintă artistic valențe satirice îndreptate împotriva birocrăției, bârfei, linguselii, lăcomiei și alte vicii umane. În mare parte, foile satirice realizate de către plastician sunt executate în acuarelă sau tuș. În totalitate, creația plasticianului Ilia Bogdesco din domeniul graficii satirice se încadrează organic în particularitățile tematice, semantice și estetice ale perioadei în care au fost realizate, iar prin operele sale umoristico-satirice și-a adus aportul personal la valorificarea și a graficii satirice alături de grafica de carte și cea de șevalet exersate de către grafician pe parcursul carierei artistice.

Cuvinte cheie: grafică satirică, acuarelă, tuș, peniță, caricatură socială, vicii umane, grotesc, simbol, mesaj.

Summary

Satirical graphics in the creation of the plastic artist Ilia Bogdesco

A distinct place among the satirical graphic artists from the Republic of Moldova belongs to the plastic artist Ilia Bogdesco (1923-2010). The artist writes an important page in the history of national visual arts, including the creation of multiple humorous-satirical sheets that were presented to the general public both on the pages of the satire and humor magazine *Chipăruș* and in the art exhibitions. With a special predilection for book graphics and calligraphy, Ilia Bogdesco nevertheless created satirical sheets over the years that fit into the distinctive categories of satirical graphics called a social or a domestic caricature. Through his works, the artist contributed to the satirization and whipping of the unworthy habits of the human being. These are presented artistically through laconic compositions, in which the rhythm, form, and exaggeration of the figurative and the details are practiced through grotesque outlines, symbols, and plastic allegories that favor the promotion of educational messages. Experimenting with a wide spectrum of plastic means, Ilia Bogdesco artistically represents satirical valences directed against bureaucracy, gossip, flattery, greed, and other human vices. Mostly, the satirical sheets made by the plastic artist are executed in watercolor or ink. In total, the creation of the plastic artist Ilia Bogdesco in the field of satirical graphics fits organically into the thematic, semantic, and aesthetic peculiarities of the period in which they were created, and through his humorous-satirical works, he brought the contribution to the valorization of satirical graphics as well book and easel graphics practiced by the graphic artist during his artistic career.

Keywords: satirical graphics, watercolor, ink, pen, social caricature, human vices, grotesque, symbol, message.

Arta plastică cuprinde o diversitate de genuri. Grafica este una din cele mai răspândite genuri ale acesteia. La rândul său, grafica este prezentă printr-o varietate de subtipuri și de modalități de expresie vizuală printre care grafica satirică ocupă

un loc special prin calitatea de barometru social reprezentativ.

Referindu-ne la spațiul geografic actual al Republicii Moldova, menționăm, că „desenul umoristic și cel satiric are o istorie lungă, însă, până

la sfârșitul anilor 1940 acesta a fost publicat de la caz la caz, în paginile diverselor ediții periodice” [6]. Astfel, ca gen al creației artistice, grafica satirică, în primii ani postbelici abia începe să se constituie prin antrenarea unui număr restrâns de artiști plastici, care, dedicându-se acestui gen de artă, l-au promovat pe paginile unor ziare ce se bucurau de popularitate în perioada de timp menționată. În această ordine de idei, puținii graficieni caricaturiști, care în această perioadă își promovau foile grafice pe paginile presei periodice, optau spre redarea realistă a personajelor și a mediului în care acestea erau reprezentate. De regulă, pictorii apelau la particularitățile de profesare a desenului clasic prin reprezentări liniare exacte și laconice. În vederea valorificării expresive a subiectului, artiștii care practicau grafica satirică optau spre modelarea volumului formelor reprezentate și valorificarea expresiilor grotești. De cele mai multe ori, pictorii utilizau materiale specifice graficii de șevalet, precum acuarela, gușa, creionul, tușul, iar creația acestora, ca regulă, era direcționată de politica expozițională a Uniunii Artiștilor Plastici [12].

Unul dintre artiștii plastici de referință ce a practicat grafica satirică în secolul al XX-lea este graficianul de carte și maestru al gravurii, caligraful și monumentalistul Ilia Bogdesco (20.04.1923-30.03.2010) [11-14]. Plasticianul și-a pus amprenta asupra încurajării la început de cale a dezvoltării și promovării genului caricatural.

La începutul anilor 50 ai secolului al XX-lea, fiind proaspăt absolvent al Institutului de Pictură, Sculptură și Arhitectură „I. E. Repin” din Sankt Petersburg, Facultatea de Grafică (1951), Bogdesco se stabilește cu traiul în Chișinău [11-14]. Aici, alături de Boris Șirocorad, Rostislav Okușko, Grigore Furer, Evgheni Merega, Kir Rodnin, este antrenat într-o serie de activități organizatorice, artistice-creative, politice-educaționale, de culturalizare în masă și expoziționale desfășurate în cadrul Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească [4]. Aceste activități aveau printre obiectivele de bază și orientarea activității creative spre utilizarea satirei fapt ce ne face să presupunem că anume ele au servit drept imbold pentru Ilia Bogdesco de a crea ulterior afișe și foi umoristico-satirice.

În această ordine de idei, menționăm că în documentele de arhivă, ale anului 1954, se atestă o listă cu teme ale afișelor ce se preconiza a fi emise de stat, unde sunt indicați și termenii limită

de predare a materialului ilustrativ, precum și lista afișelor planificate pentru anul respectiv. În cea din urmă listă, printre cele 21 de teme ale afișelor și foilor grafice planificate se regăsesc indicate „afișe și foi satirice axate pe teme internaționale și pe teme din interiorul țării (lupta cu formalismul, lenevia, birocrăția, pălăvrăgeala, bârfa ș.a.)”. Totodată, se identifică și o listă aproximativă „pentru realizarea de noi lucrări”: tema istorico-revoluționară, tema industriei sovietice, a agriculturii sovietice, a științei și culturii, a aspectului transformat al patriei, a vieții cotidiene sovietice și petrecerea timpului liber de către muncitori, a armatei sovietice păzind pacea, a luptei pentru pace în toată lumea. De menționat, fiecare dintre aceste teme era însoțită de 6-26 subiecte care pot fi tratate artistic în lucrările membrilor Uniunii Artiștilor Plastici din RSSM [5].

În acest context, se evidențiază apariția în anul 1954 a seriei de foi satirice *Teni proshlogo / Umbrele trecutului* realizate monocrom, în acuarelă, de către Ilia Bogdesco. Această serie cuprinde foile grafice *U gadalki/La ghicitoare, Splet'nitsy/Bârfitoarele, V stradnuyu poru/Într-un moment nefast, Podkhalim/Lingăul, Iskhodiashchii nomer/Numărul de ieșire* și altele [3, 11-13, 17]. Seria în cauză este una mai deosebită, întrucât unele imagini nu se înscriu în genul caricaturii, iar în altele se valorifică de către artist maniera limbajului grotesc sau se apelează la satiră ca mijloc de promovare a mesajului. Cu toate că pictorul realizează foile satirice în maniera graficii de șevalet, acesta își atinge scopul de a reprezenta artistic un protest prin care se condamnă bârfa, lingușeala, lăcomia și alte vicii umane. Prin lucrările sale pictorul a contribuit la satirizarea și biciuirea unor deprinderi umane prezentate artistic prin modalități de zămislire judicioasă a unor compoziții laconice, în care ritmul, forma, exagerarea figurativului și a detaliilor, utilizarea conturului grotesc au favorizat promovarea unor mesaje valoroase.

Referindu-se la această serie de foi satirice cercetătoarea Elena Musteață afirmă: „*la fel ca și alte opere ale maestrului, se disting prin manieră inedită de realizare: compoziție neșablonată, cu subiect realist, narativ; reprezentare picturală, „vie a personajelor, înzestrate cu caracter individual pronunțat și, nu în ultimul rând, – desen virtuos, expresiv și patetic”* [10, p.131].

Începând cu ianuarie 1958, grafica satirică din RSS Moldovenească începe să fie practică frecvent datorită apariției primei reviste speciali-

zate de satiră și umor *Chipăruș*, cea care a contribuit iminent la dezvoltarea largă a caricaturii pe teritoriul RSS Moldovenești. De remarcat că, Ilia Bogdesco alături de plasticienii Evgheni Merega, Nicolae Makarenko, Iacov Averbuh și un număr restrâns de poeți, epigramaști, scriitori, face parte din Colegiul de redacție al revistei în cauză. Maestrul a activat în calitate de membru al Colegiului de redacție din ianuarie 1958 până în ianuarie 1960 [2].

Conceptul grafic al copertei primului număr al revistei de satiră și umor *Chipăruș* a fost realizat de plasticianul Ilia Bogdesco (Fig. 1). În imaginea copertei întâi a revistei date este prezentată mascota personificată a titlului revistei – chipărușul. Nivelul original al imaginii, de sorginte alegorică, este promovat prin conturul expresiv al figurii umane care se aseamănă cu un chipăruș iute tratat în culoare roșie. Prin intermediul acestei pete de culoare expresivă Ilia Bogdesco tinde să evidențieze determinarea artiștilor plastici, care și-au orientat opțiunile ideatice spre grafica satirică, pentru a dezvălui în manieră ironică, sarcastică și umoristică a unui spectru vast de teme de natură socială, culturală, politică, religioasă, cotidiană. Prin intermediul formei și culorii mascota, având un accentuat impact social, transmite un mesaj memorabil, creând o conexiune emoțională cu publicul. Mascota în cauză este adesea utilizată și pentru evidențierea unor rubrici din paginile altor numere ale revistei. Uneori imaginea suferă mici modificări specifice care reliefează particularitățile stilistice individuale ale unor creatori, cazul imaginii realizate de Alexei Grabco ș.a.

Majoritatea lucrărilor, prezente pe paginile revistei de satiră și umor *Chipăruș*, făceau parte, ca regulă, din caricatura cotidiană sau casnică, iar uneori, pe paginile revistei, era prezentă și caricatura politică. Caricatura cotidiană a fost exersată pe larg de majoritatea artiștilor plastici din RSS Moldovenească. Scenele, întâlnite în viața de zi cu zi, erau tratate de către pictori, în mare parte, în maniera graficii de șevalet. În acest context, caricatura socială răspundea obiectivelor planului de activitate al Uniunii Artiștilor Plastici din RSS Moldovenească, cât și cerințelor cu privire la temele ce trebuie să fie dezvoltate prin intermediul mijloacelor de expresie vizuală aprobate pentru sfârșitul anilor '50 ai secolului ai XX-lea. Astfel, printre lucrările cu menirea de a biciui birocrăția se numără și lucrarea satirică intitulată sugestiv *Birocratul și sateliții săi* (Fig. 2), realizată de Ilia

Bogdesco și tipărită pe paginile revistei de satiră și umor *Chipăruș* la începutul anului 1958. Această lucrare, prin intermediul metaforelor plastice utilizate de către pictor, țintește exact și laconic unele manifestări birocratice din societate. Culoarea și caracterul grotesc sugestiv de redare a trăsăturilor de caracter înlesnesc perceperea aparențelor ce reprezintă artistic funcția personajului principal și contribuie major la oglindirea mesajului imaginii. Lucrarea dată, alături de cea intitulată *Budem znakomy/Să ne cunoaștem*, au fost prezentate publicului larg în cadrul secțiunii „Satira revistei Chipăruș” la *Expoziția de pictură, sculptură, grafică și artă decorativă, consacrată Congresului XXI al PCUS* [16]. În anul 1959 iese de sub tipar *Catalogul Expoziției de pictură, sculptură, grafică și artă decorativă consacrată Congresului XXI al PCUS*. Pentru prima dată în catalog au fost prezentate alături de opere de diverse genuri și lucrări satirice care au văzut lumina tiparului pe paginile revistei de satiră și umor *Chipăruș*. Acestea, în cadrul expoziției dedicate evenimentului menționat, au fost expuse în sala Uniunii Artiștilor Plastici. La expoziție, alături de cele două foi grafice satirice semnate de Ilia Bogdesco, au fost prezentate și mai multe foi satirice executate în acuarelă, acuarelă și tuș, guașă, stampă, realizate de pictorii Glebus Sainciuc (10 lucrări), Iacov Averbuh (5 lucrări), Igor Vieru (8 lucrări), Alexei Grabco (4 lucrări), Leonid Grigorașenco și Vladimir Plențkovski (câte 3 lucrări), Gheorghe Dumitriu, Iurie Rumeanțev și Valentina Rusu-Ciobanu (câte o lucrare), Nicolae Makarenko și Boris Șirokorad (câte 6 lucrări), Evgheni Merega (5 lucrări), Vasile Moțcaniuc și Filimon Hămuraru (câte 2 lucrări) și Simion [Ziegfried] Polingher (7 lucrări) [16].

În februarie 1958, pe paginile revistei de satiră și umor *Chipăruș*, protagonistul publică foaia grafică intitulată „*Visul unui pictor realist*” (Fig. 3). Aceasta, întâi de toate dă dovada iscusinței plasticianului Ilia Bogdesco de a reprezenta cu peniță și tuș, într-o manieră elevată și compozițional echilibrată, fenomene ale unei realități expuse unor transformări artistice iminente. Iar schema de realizare prin contrapunere a realului cu fantasticul, prin diferențierea dimensională a suprafețelor și prin elementele grafice versatile de alb și negru, au contribuit la atingerea scopului propus de a îndrepta atenția asupra subiectului central. Granița dintre realitate și vis este accentuată prin pauza oferită de pata albă cu contururi neregulate dispusă pe diagonală și prin folosirea elementelor

grupate ce constituie obiectul cugetării ironice. Rezultatul este unul inteligent deoarece determină privitorul să se concentreze strict asupra notei sofisticate a subiectului abordat.

Tot în 1958, pe coperta celui de-al 8-lea număr al revistei de satiră și umor *Chipăruș* apare imaginea umoristico-satirică „— Ei, ce zici, Lenuță, să ne dăm și noi huța?!” semnată de Ilia Bogdesco (Fig. 4). Această caricatură se înscrie în categoria numită glumă, care are menirea de a face „haz de necaz” pe seama unor întâmplări nefaste, în cazul de față – dialogul năstrușnic purtat de două personaje aflate în etate. Amintim că caricatura de tip glumă este orientată să asigure un zâmbet trecător sau un râs vesel. Aceasta este construită pe curiozitate, oferind o percepere rapidă de către cititori și funcționează ca o scurtă descărcare emoțională [19]. O glumă poate fi comparată cu cuvintele omonime, în care, în spatele unei construcții sonore similare, există sensuri și înțelesuri diferite.

Imaginea în cauză, având la bază modalități de tratare a imaginii specifice graficii de carte, permite plasticianului să îi ofere cititorului acces la sesizarea substratului narativ al acesteia. Iar prin nivelul său de înțelegere, cititorul este condus de către pictor spre perceperea mesajului și funcția sa moralizatoare. În planul din față al compoziției este prezentată situația surprinsă – dialogul celor două personaje, un bătrân și o bătrână, iar planului din fundal îi corespunde ambianței de sărbătoare. Planurile intermediare favorizează interferențele discursului narativ-vizual cu cel narativ-textual. Discursul narativ-vizual este susținut de acțiunea din fundal divizată în două situații diferite ca forță promotivă de stări: grupul de muncitori ce se îmbulzesc la porțile colhozului și grupul de oameni care admiră o pereche de tineri care se dau în leagăn. Astfel, starea de forfotă este redată de către artistul Ilia Bogdesco prin intermediul liniilor liber desenate și interpretarea relaxată a formei. S-ar părea că plasticianul se concentrează asupra conturului formei, cazul personajelor centrale, dar Ilia Bogdesco contemplă forma și volumul într-o stare material-obiectiv-pitorească. Pictorul înfățișează realitatea pură, motiv pentru care linia sa energică cu caracter grotesc „funcționează” activ în vederea amplificării mesajului. Menționăm că trăsăturile distincte – fizice, sociale, morale și psihologice ale personajelor principale sunt nu atât particularități individuale, cât generalizări lucid observate în viața de

zi cu zi. Cu toate că situația din imagine este pusă într-un context ideologic aceasta incită la reflecții asupra caracterului efemer al omului, al stărilor, al situațiilor și al evenimentelor. În acest context sunt reprezentative spusele filozofului francez Henri-Louis Bergson care susține că: „*multe caricaturi sunt mai asemănătoare decât portretele*” [7, 9]. Conchidem că scopul plasticianului Ilia Bogdesco de a pune în discuție condiția omului într-o ipostază particulară și de a stigmatiza o situație concretă prin intermediul graficii satirice a fost atins prin implicarea vocabularului de semne specifice genului caricatural, a spiritului de observație de care a dat dovadă protagonistul și a abilităților sale artistice de a compune echilibrat compozițional și cromatic o imagine satirică.

Activitatea plasticianului Ilia Bogdesco în calitate sa de artist caricaturist continuă și în anul 1960 în rezultatul căreia este publicată foaia grafică satirică „*Trântor care zboară ... și trântori care vor zbura!*” (Fig. 5). Aceasta, alături de lucrările umoristico-satirice ale plasticienilor Iurie Rumeanțev, Nicolae Makarenko, Evgheni Merega, Filimon Hămuraru se înscrie în registrul temelor tradiționale ale epocii și anume „Tema muncii și a atitudinii față de aceasta”. Toate aceste foi grafice erau orientate spre educarea în om a atitudinii responsabile față de munca pe care o exercită, iar caricaturile de pe paginile revistei de satiră și umor *Chipăruș* promova în masele largi ale populației idei de încurajare la acțiuni optimiste prin determinarea unor norme de comportament cotidian adecvat.

La începutul anilor 60 ai secolului al XX-lea, remarcabilă este implicarea plasticianului Ilia Bogdesco, alături de Glebus Sainciuc, Boris Șirokorad, Leonid Domnin, Filimon Hămuraru, în dezvoltarea graficii satirice prin realizarea șarjelor prietenești. Șarja se referă la o imagine, adesea la un portret, în care trăsăturile de caracter sunt exagerate și modificate în mod deliberat pentru a crea o imagine satirică sau comică [1, 15]. În acest fel, caricaturistul atrage atenția privitorului asupra anumitor, din punctul său de vedere, trăsături interne și externe ale personajului reprezentat. Astfel, în anul 1962 artistul Ilia Bogdesco realizează șarje prietenești ce ilustrează colegii de breaslă, plasticienii Victor Covali, Vasile Moțcaniuc, Iurii Șibaev, Filip Nutovici (Fig. 6) [18]. În procesul de realizare a acestora artistul recurge la grotesc în calitate de mijloc de expresie și o face deliberat pentru a stârni zâmbetul binevoitor. Iar pentru o

mai bună percepere a impactului acestei maniere de tratare a formei asupra cititorului amintim spusele criticului literar și filozof german Karl Wilhelm Friedrich Schlegel: *grotescul este format dintr-un contrast între formă și conținut, din instabilul amestec al unor elemente eterogene, dintr-o explozivă forță a paradoxului, care este în simbioză cu un tip special de comic* [8, p. 406].

Șarjele prietenești în cauză au o dispunere pe verticală și aduc în prim-plan profilul capului modelului fiind accentuată fața acestuia. Întruchiparea plastică a imaginii este realizată printr-un sistem liniar cu modelare minoră a formei, evidențiindu-se trăsăturile individuale a personajului șarjat. Tehnica desenului cu carioca a favorizat realizarea unor forme mari, generalizate. În unele cazuri, exagerarea plastică a trăsăturilor înfățișării fizice scoate în vileag firea personajelor șarjate. În șarja prietenească consacrată plasticianului Filip Nutovici sunt evidențiate expresiile simetrice ale capului modelului. Prin utilizarea acestui principiu constructiv Ilia Bogdesco favorizează perceperea mesajului imaginii.

Imaginile realizate de către Ilia Bogdesco se caracterizează prin compoziții care înlesnesc expresiile estetice și cele semantice ale foilor grafice. Cu toate că pentru realizarea fiecărei imagini utilizează același material – carioca, fiecare șarjă în parte fascinează prin proporțiile variate ale grosimii liniei și ale modulației acesteia. Deci, Ilia Bogdesco în operele sale identifică un registru larg de mijloace plastice cum ar fi structura compozițională, materialul prin intermediul căruia se realizează imaginile, pata tonală, linia, acestea favorizând expresiile estetice ale operei. În cele din urmă, conchidem că plasticianul Ilia Bogdesco, fiind un adept al realismului socialist prin intermediul căruia promova viziunile ideologice ale vremii, totodată opta spre soluționarea unor probleme stilistice și de limbaj ce favorizau prezentarea propriului crez artistic.

Referințe bibliografice

1. Adascalita L. Șarja – contribuție umoristică și satirică la memoria culturală. În: Știință, educație, cultură, Ed. 2023, 13 februarie 2023. Comrat: Universitatea de Stat din Comrat, 2023, Vol. 3. ISBN 978-9975-83-257-Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/537-544_1.pdf (vizitat 05.01.2025)
2. Agenția Națională a Arhivelor. Fond P-2727, inv. 1, d. 1-1.
3. Agenția Națională a Arhivelor. Fond P-2727, inv. 1, d. 3.
4. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova. Fond P-2906, inv. 1, d. 105, f. 4
5. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova. Fond P-2906, inv. 1, d. 121, f. 1-11.
6. Arta caricaturii cu zâmbetul în colțul gurii. Disponibil: <https://artploshadka.wordpress.com/2011/04/05/mnam-md-arta-caricaturii-cu-zambet-in-coltul-gurii/> (vizitat 21.12.2024)
7. Cofan A. Conceptul de grotesc - fundamentare estetică și teoretică [The concept of the grotesque - aesthetic and theoretic foundation]. În: Studia Romanica Posnaniensia, Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XXXVI: 2009, pp. 165-177. ISBN 978-83-232-2035-0. ISSN 0137-2475. Disponibil: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_strop_2009_36_014/c/3314-3328.pdf (vizitat 20.12.2024)
8. Cofan A. Teoreticieni și esteticieni ai grotescului. În: Revista de Istorie și Teoria Literară, New Series, VI, No. 1-4, Ianuarie 2012, pp. 393-432. Disponibil: https://ritl.ro/pdf/2012/21_A_Cofan.pdf (vizitat 21.12.2024)
9. Karadimos D. L'art du comique. Paris: Publibook, 2009, p. 355-357. Disponibil: <https://books.google.md/books> (vizitat 27.12.2024)
10. Musteață E. Aspecte ale evoluției gravurii moldovenești din perioada postbelică. În: Arta, 2011, nr. 1(AV), pp. 129-137. ISSN 2345-1181.
11. Stavilă T. Ilie Bogdesco, un geniu al graficii de carte. În: Akademos, 2015, nr. 4(39), p. 150-154. ISSN 1857-0461.
12. Toma L. Procesul artistic în Republica Moldova (1940-2000). Chișinău: Muzeul Național de Artă al Moldovei, 2018. 246 p. ISBN 978-9975-12-950-3.
13. Ursachi R. Trei piloni ai artei naționale – Igor Vieru, Ilia Bogdesco, Mihail Petric – 100 ani de la naștere. În: Dialogica, 2024, nr. 1, pp. 68-78. ISSN 2587-3695.
14. <https://arta.md/en/member/Ilie-Bogdesco/cv> (vizitat 20.01.2025)
15. Айнутдинов А. Типология и функции карикатуры в прессе // Вестник Челябинского государственного университета. 2008.

- № 21. / Aĭnutdinov A. Tipologia i funktsii karikatury v presse // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. 2008. No. 21. Disponibil on-line: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-i-funktsii-karikatury-v-presse> (vizitat 20.12.2024)
16. Выставка живописи, скульптуры, графики и декоративно-прикладное искусства, посвящённая XXI съезду КПСС. Каталог. Кишинев, 1959. / Vystavka zhivopisi, skulptury, grafiki i dekorativno-prikladnoe iskusstvo, posvyashchennaya XXI s'yezd KPSs. Katalog. Kishinev, 1959.
17. Гольцов, Д., Зевина, А., Лившиц, М. Очерки истории изобразительных искусств Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967. 314 с. : ил. / Gol'tsov, D., Zevina, A., Livshits, M. Ocherki istorii izobrazitel'nykh iskusstv Moldavii. Kishinev: Kartya Moldovenyaské, 1967. 314 s. : il.
18. Роднин К. Илья Богдеско: Рисунки. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1963. / Rodnin K. Il'ya Bogdesko: Risunki. Kishinev: Kartya moldovenyaské, 1963.
19. Самойлов Л. Карикатура. Карикатурист. Читатель. Москва: Знание, 1981. 56 с./ Samoylov L. Karikatura. Karikaturist. Chitateľ. Moskva: Znanie, 1981. 56 с.

Fig. 1. Ilia Bogdesco. *Să facem cunoștință*. Revista de satiră și umor „Chipăruș” nr. 1, ianuarie 1958.

Fig. 2. Ilia Bogdesco. *Birocratul și sateliții lui*. Revista de satiră și umor „Chipăruș” nr. 2, ianuarie 1958.

Fig. 3. Ilija Bogdesco. *Visul unui pictor realist.* Revista de satiră și umor „Chipăruș” nr. 3, februarie 1958.

Fig. 4. Ilija Bogdesco. — *Ei, ce zici, Lenuță, să ne dăm și noi huța?!* Revista de satiră și umor „Chipăruș” nr. 8, februarie 1958.

Fig. 5. Ilija Bogdesco. *Trântor care zboară ... și trântori care vor zbură!* Revista de satiră și umor „Chipăruș” nr. 22, noiembrie 1960.

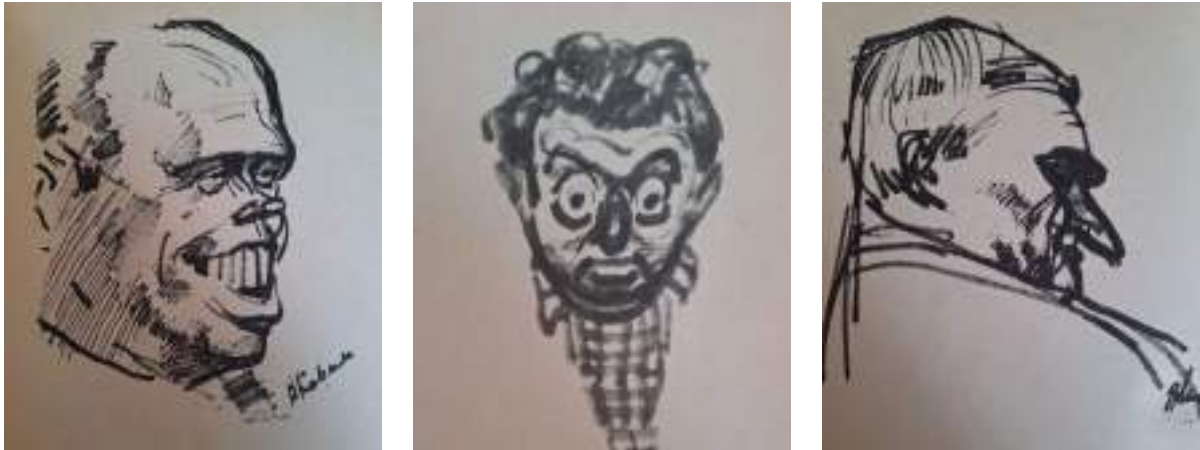

Fig. 6. Ilia Bogdesco. Șarje prietenești: Victor Covali, Filip Nutovici, Vasile Moțcaniuc [18].